

Ե. ՉԱՐԵՆՑԸ՝ ՄԱՆԿԱՎԱՐԹ ԵՎ ՏԵՍԱԲԱՆ

Ա.Մ. Աթայան

գրականության և ժուռնալիստիկայի ամբիոն

Որքան մեծ է գրողի կողմից կյանքն ուսումնասիրելու, այն խորապես զգալու վարպետությունը, այնքան խորն է նրա տեսական իմացությունը:

Այս առումով Ե. Չարենցը մի անմար կիզակետ է, որ իր մեջ խտացրել է մեր դասական մանկական գրականության տեսությունն ու մանկավարժության լավագույն ավանդույթները:

Մանկական գրականությանը ներկայացվող նրա պահանջները, հայոց լեզվի եւ գրականության ուսուցման մասին նրա հայացքները, դասագրքերի ստեղծման նրա մեթոդները ափոված են բանաստեղծի գրականագիտական հոգվածներում, դասագրքերի բացատրականներում, արխիվային բազմաբնույթ փաստաթղթերում, որոնք բանաստեղծ-մանկավարժի խոր ու բազմակողմանի զարգացածությունն են ապացուցում:

Ե. Չարենցը մանկավարժի բնածին խառնվածք ուներ: Ուսուցման ու դաստիարակության հարցերը, ժամանակակից դպրոցի պահանջները, նրա զարգացման հեռանկարները ճիշտ պատկերացնելու շնորհիվ մեծ բանաստեղծն ու մանկավարժը ստեղծել է հայ դպրոցի ու մանկավարժության համար կարևոր արժեք ներկայացնող ձեռնարկներ, քրեատոմատիաներ, բազմիցս բնութագրել ժամանակի մանկական գրականության վիճակը, նրա դերը երեխաների դաստիարակության գործում:

Բայց գիտակցելով, որ մանկական գրականությունը ընդհանուր գրականության ամենապատասխանատու բնագավառն է, Չարենցն իր նյութներում, հոգվածներում, նամակներում տվեց մանկական գրականության տեսությունը, որը թե՛ ավանդական է, թե՛ արդիական է ուսանելի շատ բան ունի գրականության տեսաբանների, մանկավարժների ու քննադատների համար:

-Ինքս ոչինչ չեմ գրել ու չեմ գրում մանուկների համար, որովհետև դա համարում եմ յուրջ գործ, որ պահանջում է հատուկ աշխատանք եւ ժամանակ: Եթե նրբելիցե՛ ազատ լինե՛մ ընթացիկ աշխատանքներից, ապա կփորձեմ գրել՝... խոստովանել է Չարենցը՝ համեստորեն խոսափելով ընդգծել իր երկերի կրթադաստիարակչական նշանակությունը, որի շնորհիվ էլ նրա ստեղծագործությունների մեծ մասը մտնում է մանկապատանեկան գրականության մեջ՝ զարդարելով մեր դասագրքերը, դառնալով հայրենասիրության, մարդասիրության, մարդկային լավագույն հատկությունների դաստիարակության գեղեցիկ օրինակներ:

Մանկագրությունը յուրջ ու պատասխանատու գործ համարող Չարենցը հրաշալի գիտեր դպրոցը, երեխայի հոգեբանությունը, ծանոթ էր հայ, ռուս, եվրոպական առաջավոր մանկավարժության լավագույն ավանդույթներին: Այս ամենին նպաստել է այն հանգամանքը, որ 1919-20թթ. Ե. Չարենցը որպես ուսուցիչ աշխատել է Կարսի ցյուլերից մեկում՝ Բալկադիկլարում, ապա որբանոցում՝ որպես դաստիարակ: Այդ դաժան ու դաժողարկյալ հազվեցած տարիները, մեծ լարում ու զրկանք պահանջելով Չարենցից, իրենց անջնջելի կնիքն են դրել նրա հոգում:

Գրականագետ Հր. Թամրազյանը, իր «Եղիշն Չարենց» գրքում շարադրելով բանաստեղծի կենսագրությունը, առանձնակի շեշտում եւ կարեւորություն է տալիս Ե. Չարենցի եւ Գ. Աբովի համատեղ գործունեությանը: Վկայակոչելով Կարինե Բոթանջյանի պատմածները՝ Թամրազյանը նկարագրում է այն տառապանքներն ու մարտահմանները, որոնք ի վերջո, նրկու նրիտասարդներին հասցնում են հեռավոր այդ գյուղը:

«Արդեն 6 օրի հեղինակ Ե. Չարենցը Կարսի խուլ ցյուլերից մեկում՝ Բալկադիկլարում հայրենիքի մի տանջանքար անկյունում, հասարակ ուսուցիչ է դառնում իր նման թուրքական ճակատից դարձած մեկ ուրիշ նրիտասարդ բանաստեղծի՝ Գևորգ Աբովյանի հետ:

Չարենցն այս անգամ մանուկների մեջ էր, ապրում էր նրկի վաղվա օրվա ծան տագնապը, անմիջապես զգում իր ժողովրդի աներեւակայնի մաքառումը: Հուլի. Թումանյան պես ամեն օր, ամեն պահ արտին ընդունում էր քալստի դաժան հարվածները... Եվ այդ

հարվածներն իջնում էին ամենաքնքուշ ու անաղաշույան արարածների՝ երեխաների վրա²,- գրում է Հր. Թամրազյանը:

Ե. Չարենցի այդ տարիների մասին պատմող հուշերը վկայում են, որ ծանր օրեր է ապրել Չարենցը. անընդհատ սովից մահանում էին դպրոցի երեխաները: Նրանց դպրուկ դնձբերն ամբողջ կյանքում չենացան բանաստեղծի մտապատկերից: Իսկ ամեն օր դաստնադասներում պշտկերտների անոնները պակասելուց Չարենցը սարսափելի լարված, շիկացած, հակասական վիճակի մեջ էր ընկնում: Այդ ծանր օրերին անգամ բանաստեղծ-մանկավարժին մտահոգում էր դպրոցական ծրագրերի ու դասագրքերի վիճակը, որը նւ ստիպում է պայքարել ուսուցման մատչելիության, մատուցման նպատականդության, երկի միջոցով բարոյական, գեղագիտական նպատակների իրագործման համար:

Այն համոզմունքով, որ միշտ էլ մեր ավանդական ընթերցարանները հարուստ նյութ են տվել մանկական գրականությանը, որ Ծորիսալու «ժպտառ ուսումնականանց մանկացքը», Աբովյանի «Նախաշալիղ կրթությանը», Աղայանի «Ուսումն մայրենի լեզվի» գրքերը նաև մանկական գրականության լավագույն գրքեր են եղել, Չարենցը 1920թ. միջին դասարանների համար կազմում է «Գրականության դասընթաց», իսկ 30-ական թվականների սկզբին հայոց լեզվի եւ գրականության դասագրքեր:

Չարենցի հուշագիր Արշալույս Ջանիկյանը պատմում է, որ ինքը բախտ է ունեցել Չարենցի հետ ուսուցիչ լինել, »նրա հետ ապրել 1920թ. խառնաշփոթ, ողբերգական օրերը:

«Կարոցը՝ կազմակերպված Երեւանի հիվանդ երեխաների ամերիկյան մանկատանը կից, բաղկացած էր երեք դասարանից, հետ մնացող ուսուցչական կազմով, 3-րդ դասարանի դաստիարակ-ուսուցիչ Եղիշ Չարենց, 2-րդ դասարանի ուսուցչուհի Արփիկ Աստվածատրյան (հետագայում՝ Չարենց), 1-ին դասարանում՝ ես»,- գրում է Ա. Ջանիկյանը³ Ըստ հուշագրի Չարենցը դարձել էր ուսուցիչ եւ որբանոցի երեխաներին հայոց լեզու, թվաբանություն էր սովորեցնում սնվելով մանկատան խոճուկ սնունդով եւ միշտ համոզված, որ դա ժամանակավոր երեւույթ է: Այստեղ են ծնվել նրա շատ բանաստեղծություններ, որոնք նախ կարդացել է ուսուցիչների համար: Հատկապես սիրում էր արտասանել Տնայանի բանաստեղծությունները սիրով, զգացմունքով: Չարենցին այցելում էին արվեստագետներ, գրողներ: Նա առավոտները դաս էր տալիս, իսկ դասամիջոցներին՝ դպրոցի բակում շուրջուպար բռնում երեխաների հետ՝ ցանկանալով գոնե մի քիչ ուրախացնել դժբախտ որբերին:

Չարենցը շատ էր մտածոգյված երեխաների վիճակով: Նա չէր սիրում, երբ երեխաներն իրենց նվաղած հայացքները հառում էին գետնին, ստատում էր, որ վեր նայեն, հպարտ մնան, նայեն երկրին, ծառերին...

Չարենցը մտածուկված էր հասկապես երեխաների հագուստի, սննդի հարցով:

- Քաղցած են երեխաները, մերկ են, բայց պիտի սովորեն հայոց լեզուն,- ասում էր նա: Իսկ երբ բողբոսում էին ուսուցիչները, որ երեխաները չեն սովորում, Չարենցն ասում էր.

- Թողք ազատ, երեխաները ուժ չունեն, հետո կսովորեն, կգա ժամանակը կսովորեն:

Չարենցը երեխաների հետ նկարում էր, նրգում, սովորեցնում հայկական ժողովրդական, ինչպես նաեւ Մսայրա Նովայի եւ Լյովիտասի նրգերից: Չարենցի մասին գրված բազմաթիվ հուշերում մենք տեսնում ենք բանաստեղծի բարոյական կնրպարը, նրա սերը մարդու, հատկապես երեխաների հանդեպ, նվիրվածությունն ու մտահոգությունը նրանց ապագայի նկատմամբ:

Մանկատան երեխաներին Չարենցը պատմում էր Բալկադիկլարի մասին՝ որպես քաղցր ու անմոռաց եւույ: Նա միշտ ակնածանքով էր հիշում մողը, հաճախակի էր արտասանում նրան նվիրված գազելը՝ դրանով երեխաների մեջ սնր արթնացնելով դնալի ծնողը, հայրենիքը: Չարենցի ժամանակակիցները վկայում են բանաստեղծի մանկավարժական տակալի, երեխաների հանդեպ անասհման հոգատարության, նրանց խորհուրդներով օգնելու, միխթարելու վարպետության մասին: Մեկը մյուսից սրտառու է հուշեր կան այն մասին, որ բանաստեղծը խոր մարդասիրությամբ, անհուն երեխայապաշտությամբ օժտված մանկավարժ էր: »Անօգնական երեխաների միջավայրում ամեն օր, ամեն ժամ վերապրելով հարազատ ժողովրդի թշվառությունը՝ բանաստեղծը նորից ու նորից դառնում էր «Դանթեական դժոխքի» հարցումներին: Ո՞վ հնարեց պատերազմը, ո՞վ դարձրեց կյանքը թեարախակալ երազ», ո՞վ հնարեց այս որբերին, ո՞վ, ո՞վ...

Հարցումների շարանը վերջ չունի, և սակայն, անմիջապես խորհրդով, նա կանքում ևս շարունակում էր նախնողով միջխարել անօգնականներին, մի դեպքում շուրջպարով, ներկող դեպքում՝ հուսադրող խոսքերով, նորոգ առիթով՝ սրախտությամբ, որի դասնորակ մտաբերողն այս անգամ արդեն հինգերորդ որբանոցի որբ Գուրգեն Մահարին է։ Մահարին վերհիշում է. «...հետո նայեց իմ որբանոցային շատերին, սխաթին, շորերին և ձեռքը խփեց ձեռքին».

- Այ տղա, էս որբերին ո՞վ հնարեց:

- Ո՞վ հնարեց... - կարդում ենք Ա. Չարսյանի «Հուշեր և արձագանքներ» գրքում:

Հավանաբար, Չարենցի մանկավարժական կարծ, բայց արգասավոր գործունեությունից ծնվեցին նրա ընթերցարաններն ու քրեատոմատիաները: Փաստերը վկայում են, որ 1928-30թթ. միջնակարգ դպրոցների համար, Չարենցը կազմել ու հրատարակել է 10-ից ավելի դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ:

Գրականագետ Գ. Հակոբյանը ուսումնասիրել է Չարենցի բոլոր դասագրքերը և մեկ հավաքածուի մեջ ամփոփել այն բոլոր նյութերը, տեքստերը, հարցերն ու առաջադրանքները, որոնք պատկանում են բանաստեղծի գրչին: Այդ նյութերում ի հայտ են գալիս Չարենցի նախախրոթյուններն ու հետաքրքրությունները մի նոր բնագավառում՝ մանկավարժության մեջ, ներում են լեզվի և գրականության դասավանդման ճիշտ մեթոդիկա մշակելու գործում նրա մտառողությունները, կարողություններն ու հմտությունը: Չարենցն աշխատել է գեղարվեստական գրվածքը ճիշտ հասկանալու և վերլուծելու կարողություն գաղափարել աշակերտի մեջ, և նրա հարցադրումներն այսօր էլ կարող են օգտակար լինել մանկավարժների համար. - կարդում ենք »Ե. Չարենց, Անտիպ և չեպարած երկեր« (1983թ.) գրքում (էջ 687): Նույն հաղորդման մեջ տրված է, Չարենցի կազմած 12 գրքերի ցուցակը, որոնցից մեկը կազմել է Ալ. Բակունցի հետ (1933թ., «Հայ գրականության քրեատոմատ»):

«Գրականության միջոցով» առթիվ դասատուներին ուղղված խոսքում Չարենցը նշում է, որ մայրենի լեզվի նկատմամբ քայքայ տիպի (5-7-րդ) դպրոցի նպատակներն են քաջի զուտ լեզվական ունակությունների (գրավոր և լսողական) զարգացումից տեղեկություններ տալ աշակերտներին 19-րդ և 20-րդ դարերի գրականության մասին՝ տվյալ ժամանակշրջանի հեղինակների այնպիսի գրվածքների միջոցով, որոնք ա) մատչելի և տվյալ տարիքին, բ) գուրկ չեն գեղարվեստական արժեքից, գ) բնորոշում են տվյալ հեղինակի ազգիական դեմքը և գրական առանձնահատկությունները⁶ Ըստ Չարենցի գրականության դասագիրքը պետք է լինի և՛ իբրեւ աշխատանքի գիրք, և՛ գրականության քրեատոմատիա: Սա հնարավորություն է տալիս տեսականը կապել գործնականի հետ, երկը յուրացնել և՛ գաղափարական առումով, և՛ գեղարվեստական:

Չարենցի դասագրքերն ընդգրկում են թեմաներ, որոնք մատչելի են նրեխաների համար, բարձր են գեղարվեստական արժեքով: Գնալով պարզից բարդը սկզբունքով՝ նա ուսուցման առաջին փուլում հանձնարարում է միմիայն համառոտ, ոչ սխառնատիպ, ընդհանուր տեղեկություններ, երկրորդում՝ բարձր դասարաններում նախատեսում է գրականության զարգացման սխառնատիպ դասընթաց, բարձրագույն դպրոցում՝ լիակատար դասընթաց:

Այս ամենը վկայում է, որ Չարենցը մեթոդական մեծ ավանդ ունի գրականության դասավանդման մեջ: Նրա կազմած դասագրքերում նրեւում են Չարենց մանկավարժ, մանկագիրն ու մանկական գրականության տեսաբանը, մեթոդական մտքի գիտակը:

Ե. Չարենցը մանկական գրականության հետ կապվում է, նախ և՛ առաջ, մանկավարժության, գրականության դասավանդման հարցերում առաջ քաշած նորություններով: Նրա առաջիններից հետակ գզացվում է, որ մանկական գրականությունը իր ձեռավորման օրից կապված է եղել մանկավարժության հետ: Նա գնահատում էր այն հանգամանքը, որ մեր դասական մանկագիրներից շատերը եղել են հայտնի մանկավարժներ, նրանց դասագրքերը՝ մանկական գրականության լավագույն տեսական հիմնավորումներ: Վերջոց ի վեր մանկական գրականությունը նրեխաներին մատուցվել է նաև ընթերցարանների, քրեատոմատիաների միջոցով: Չարենցը դասագրքեր է կազմել այն խորին համոզմունքով, որ երեխային անհրաժեշտ է տալ այնպիսի գրականություն, որը նրան սովորեցնում ու զստախարակում է կերպարների ճշմարտացիությամբ ու գեղեցկությամբ, հոգեպես հարստացնում նրան, ընդլայնում նրա մտածողիզորը: Սրանք նաև մանկական

գրականությանը ներկայացվող պահանջներից են: Չարենցը անհատականություն էր, գիտնոր ժամանակակից կյանքի պահանջները: Նրա կազմած քրեստոմատիաներն ու դասագրքերն այսօր էլ կարող են օգնել՝ գրականության ուսուցումը կազմակերպելու բովանդակության ու ձևի միասնությամբ, տարիքային առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, սխտեմատիկության ու հաջորդականության, գիտակցականության, ուսուցման գործնականության եւ գեղագիտական ու մանկավարժական այլ սկզբունքների հիմունքներով:

Չարենցի դասագրքերն ընդգրկում են նաեւ նյութեր համաշխարհային գրականությունից: Հնդիսականների եւ ստեղծագործությունների ընտրությունը չափազանց խնամով է կատարված: Մեծ քանակությամբ դասագրքերը սովորեցնում են նրկն ինքնուրույն վերլուծելու ունակություններ: Դրանք թխում են ազգային դպրոցի, ազգային մանկավարժության դարերով սրբագործված ավանդույթներից:

Ե. Չարենցը բազմիցս նյութեր է ունեցել մանկական գրականության տեսության շուրջ, բանավիճել է մանկական գրականության արժեքը, նրա կրթադաստիարակչական նշանակությունը անտեսողների հետ, բարձր է գնահատել մանկական պարբերական մամուլի դերը, նրա մանկական գրականության մասսայականացման հրաշալի միջոց լինելը:

«Մանկական գրականությունը պետք է դրվի իր կոչման բարձրության վրա» հողվածում է Ե. Չարենցը ցավում է, որ մեր մանկական գրքերի մեծ մասը թարգմանական է: Ինքնուրույն գրականությունը մեծ մասամբ իր վրա է կրում «Հասկերի», «Աղբյուր-տարազի» կնիքը: Սրա ամենավաղ ապացույցը «Հոկտեմբերիկի» 1930-31 թվականների համարներն են, որոնցից յուրաքանչյուր լիքն է նախահեղափոխական մանկագրության անգերազանցելի նմուշներով: «Հասկերի» ռզին մինչեւ օրս ստվտանում է «Հոկտեմբերիկի» էջերում,- գրում է Չարենցը: Գնահատելով մեր դասական մանկագրությունը՝ նա գտնում է, որ ժամանակակից մանկագրությունը պետք է քայլի նոր կյանքի հետ եւս, ժամանակակից կյանքը նույնպես պետք է արտացոլվի մանկական երկերում:

«Բացարկայում է լույս տեսնող մանկական գրականության ամենօրյա, սխտեմատիկ քննադատությունը: Զարմանալի է, որ մինչեւ օրս ոչ «Պիոներ կանչը» եւ ոչ էլ «Հոկտեմբերիկը» չունեն մշտական քննադատական բաժիններ:

- Պետք է արտահայտվել կարողանալ լույս տեսած գրքերի մասին,- գրում է Չարենցը նշված հողվածում:

Չարենցը խոսում է այն մասին, որ չեն կազմակերպվում մանուկ րնթերցողների կոնֆերանսներ, այնինչ՝ դա պետք է լիներ լույս տեսնող մանկական գրականության քննության հիմնական առարկա ձեւերից մեկը: Շատ քիչ բան է անում մանկական գրականության սխտեմատիկ քննադատության ասպարեզում նաեւ «Ավանգարդը» որն այս գործում պետք է կատարեր ղեկավար դեր* (էջ 213):

Նույն զեկուցման մեջ Չարենցը մտահոգված է այն բանով, որ մանկական գրականությունը քիչ է կարդացվում:

Չարենցը բազմիցս խոսել է մանկական գրքի գեղարվեստական որակի, նկարագրարման, լեզվի մաքրության, մատչելիության, գրքի ձեւավորման խնդիրների շուրջ: Նա քննադատում է մանկական գրականության լիզում՝ գտնելով, որ չեն պահպանվում քերականական տարրական օրենքները: Նա քննադատում է «Հոկտեմբերիկ» ամսագիրը, որի համարներում զետեղված նյութերը լիքն են գանդաբանություններով, ռճական խախտուրայով, քերականական տարրական սխալներով եւ այլն:

«Մանկական գրականությունը պետք է դրվի իր կոչման բարձրության վրա» հողվածում է (էջ 214) Չարենցը նշում է, որ անհրապույր են մեր մանկական գրականության նկարները եւ, ընդհանրապես, թե՛ «Հոկտեմբերիկի» եւ թե՛ առանձին գրքույկների արտաքին ձեւավորումը:

Մի քանի անգամ Չարենցը բանավիճ է մղել մի շարք գրականագետների հետ՝ մատնանշելով մեր մանկագրության եւ ձեռքբերումները, եւ թերությունները, գտնելով, որ մեր մանկական գրականությունը նրկխանրին առողջ դաստիարակություն է տալիս: Եւ ունեք

գրողներ, որոնք բավական մեծ գործ են կատարում՝ օժանդակելով պետիքատի մասնակալս գրականության բաժնին:

1928-35թթ. պետիքատի գեղարվեստական բաժինը ղեկավարող Չարենցն անշտի պահանջկոտ էր մանկական գրականությանը ներկայացվող պահանջների հանդեպ: Պետք է (ըստ Չարենցի) փոփոխություններ կատարվեն մանկական գրականության նպատակների, թեմատիկայի, ժանրային նկարագրի մեջ: Բազմաթիվ բանավեճերում Չարենցը խոր, առողջ սթափ դատողություններ է արել հասարակական կյանքում մանկական գրականության տեղի ու դերի վերաբերյալ: Մեծ արժեք ունի 1933թ. հունվարի 30-ին մանկական գրականության մասին գրողների տանը Չարենցի կարդացած դասախոսությունը: Խորհրդակցությանը մասնակցում էին գրողներ, նկարիչներ, մանկավարժներ:

Սյոմ արդեն Չարենցն ուրախությամբ նշում է, որ վերջին երկու տարում զգալի նվաճում է նկատվում մանկական գրականության բնագավառում: Նրա առանցքը դարձել է արդիականությունը, ինքնուրույն մանկագրությունը գերազանցում է թարգմանականին: Չարենցը բարձր գնահատեց Ալադնի, Սո. Ջոդյանի, Վ. Նորենցի, Մ. Արմենի դերը: Այս ամբողջ էլ Չարենցը գրողների ուշադրությունը հրավիրեց մանկական գրքի գեղարվեստական որակի, լեզվի մաքրության, մատչելիության, նկարագրողման. ձևավորման վրա: Չարենցը ամենագարգացած, ամենաբարձրաճաշակ գրողներից է, որը հրատարակչական գործի նախանձելի կազմակերպիչ էր և գրատպության արվեստի լավագույն գիտակ: Դեռևս 1930թ. նա զեկուցում է կարդացել «Գրքի կուլտուրայի մասին» թեմայով: Նա միշտ պահանջկոտ է եղել գրքի ձևավորման հարցում: Հակոբ Լեոնյանն իր հուշերում գրում է, որ «Գիրք ճանապարհի» գրքի ձևավորման ու պատկերագրողման ընթացքում Չարենցը վերցնում էր մատիտը և իր մտքերն արտահայտում նկարչական մոտավոր գծերով: «Այդպիսի դեպքերում ինձ թվում էր, որ իմ դեմ նկարիչ Չարենցն է նստած», - ասում է նա:¹⁰

«Չարենցը մոլի գրասեր էր ու գիրքը լավ էր հասկանում: Զարմանալի նուրբ դիտողություններ կաներ ձևավորողին, տեխնիկական խմբագրին, կազմարարին, կարճ ասած՝ բոլորին, ովքեր կապ ունեն գրքի ստեղծման հետ:

- Այն, ինչ կոչվում է «գրքի էսթետիկա», Չարենցի համար, ասես, մասնագիտություն լինի¹¹, - կարդում ենք Մ. Սարյանի «Չարենցի հետ» հուշագրության մեջ:

Նա մեջբերում է Չարենցի խոսքերը.

- Լավ, ճաշակով գիրք տուր քիչ է: Պետք է ստեղծենք ժամանակակից գիրք: Տեսնո՞ւմ ե՞ք գերմանացիները, Մոսկվայի մեր «Ալադնի» հրատարակչությունը ինչ գրքեր են ստեղծում: Մենք պետք է հասնենք նրանց, բայց մեր. հայկականը ստեղծելով: Պետք է գիրքը վերցնես ձեռքը և անմիջապես զգաս, որ հայկական է: Մեր նախնիները ոսկի ձեռագրեր են թողել մեզ: Չի՞ կարելի նրանցից սովորել: Էհարկե, կարելի է: Գրվածքի ծավալին ու բովանդակության համապատասխան նկատի են առել գրքի չափը, հաստությունը, էջի մակերեսի ու «շարվածքի» կապ են որոնել, տեսքուն ու նկարագրողումները ներդաշնակելու մասին են մտածել: Ա՛յ, պետք է գտնենք, թե ի՞նչը ո՞նց են արել: Եթե լուրջ մոտենանք, լավ նայենք վերցնելու շատ բան կգտնենք նրանց մոտ»:¹²

Բազմիցս բանավեճելով մանկական գրականությանը ներկայացվող պահանջներ անտեսողների հետ՝ Չարենցը գտնում է, որ մանկական երկի բարձր որակն ապահովելու համար այն պետք է քննության դնել մանկավարժների, մանկագիրների առջև: Գտնելով, որ մանկական գրականությունն ավանդապահ երևույթ է, Չարենցը բարձր է դասն թումայանին, Աղայանին: Խոսելով Թումանյանի մասին՝ նա գրում է.

- Կարծես կախարդ լինի այդ լուռնի Հովհաննեսը... Մեկ-մեկ էլ նա մանկանում է կարծես և գրում էր պարզ ու անսխեմա նրբեր, առակներ ու պոեմներ մանուկների համար և այդ նրբերում նա ինչն էր, նահապետականը, կախարդականը»:

Մի հոդվածում Ե. Չարենցը նշում է, «Մի՞թե կարելի է ասել, թե ինչու է մարդ սիրում մանկությունը,- մանկությունը, որքան էլ մութ լինի ու դժվար, նման է գերնրկայի երաժշտության...»:

Ահա թե ինչու Չարենցը մեծ նշանակություն է տվել դասական մանկագրությանը, որի սերվում է նոր ժամանակների մանկագրությունը:

Չարենցի ամբողջ ստեղծագործությունը ժողովրդի պատմությունն է: Այն կյանքի դարձ է լուրսբացնող մարդու, յուրաքանչյուր երիտասարդի համար:

Այն գեղեցկության ու հրապույռի մի աշխարհ է, որին մեծ թե փոքր մոտենում են նրկյաղաղությանը ու հավատով կյանքի, աշխարհի, մարդու նկատմամբ:

Չարենցը մանկական գրականության տնտաքան ու քննադատ է: Ավանդականն ու նորը միախոսված են նրա տնտական հողվածներում: Իսկ դա մանկական գրականությանը ներկայացվող առաջին և կարևոր պահանջներից է:

Ամփոփում

Ե. Չարենցը անմար կիզակետ էր, որ իր մեջ խտացրել է մեր դասական մանկական գրականության տնտությունն ու մանկավարժության լավագույն ավանդույթները:

Մանկական գրականությանը ներկայացվող նրա պահանջները, հայոց լեզվի և գրականության ուսուցման մասին նրա տնտակները, դասագրքերի ստեղծման նրա մեթոդները ափով են գրողի բազմաթիվ հողվածներում, իր իսկ դասագրքերի բազադրականներում, արխիվային բազմաքննույթ փաստաթղթերում, որոնք քանտաղեղծ-մանկավարժի խոր ու բազմակողմանի գարգացածությունն են ապացուցում:

Այն համոզմունքով, որ մանկական գրականությունը ընդհանուր գրականության ամնապատասխանատու քննադատն է, Չարենցն իր ելույթներում, հողվածներում, նտմակներում տղեց մանկական գրականության տնտությունը, որը թե ավանդական է, թե արդիական, ոտանկի լատ բան ունի գրականության տնտարանների, մանկավարժների ու քննադատների համար:

Резюме

Егнше Чаренц - немеркнулая вершина, воавравшая в себя теорию нашей детской классической литературы и лучшие традиции педагогики.

Его требования к детской литературе, его воззрения на обучение армянскому языку и литературе, его методы создания учеников встречаются во многих статьях писателя, в комментариях к его же ученикам, в различных архивных документах, свидетельствующих о высоком уровне разннтия поэта - педагога.

Будучи убежден, что детская литература - наиболее ответственный раздел литературы, в слом Чаренц в своих выступлениях, статьях, письмах отразил теорию детской литературы, которая являясь и традиционной, и современной, содержит в себе много поучительного для теоретиков, педагогов и критиков литературы.

Ծանոթագրություն

1. Ե. Չարենց, հ. 6, Երևան, 1967թ., էջ 214:
2. Հ. Թամրազյան, Եղիշն Չարենց, Երևան, 1987, էջ 53:
3. Հուշեր Եղիշն Չարենցի մասին, էջ 112, Երևան, 1986:
4. Ա. Չարարյան, Հուշեր և արձագանքներ, Երևան, 1985թ., էջ 151:
5. Ե. Չարենց, Անտիպ և չիտաքաղ նրկեր, Երևան, 1983թ., էջ 687:
6. Ե. Չարենց, հատ. 6, էջ 205:
7. Ե. Չարենց, հատ. 6, էջ 212:
8. Ե. Չարենց, հատ. 6, էջ 213:
9. Նույն տնդում, էջ 214:
10. Հիշողություններ Եղիշն Չարենցի մասին, Երևան, 1961թ., էջ 305:
11. «Հուշեր Եղիշն Չարենցի մասին», Երևան, 1986թ., էջ 182-183:
12. Նույն տնդում, էջ 183: